

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNİN BİLİME KATKILARI

Nihat AYCAN¹

H. Şule AYCAN²

ÖZET

Bu çalışmada İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi 57 ülke bilim insanlarının bilim dünyasına yaptığı katkılar, Web of Sciences kapsamındaki çeşitli indeksler kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu indeksler; Science Citation Index (SCI®), Science Citation Index®-expanded, Social Sciences Citation Index® (SSCI®) ve Arts and Humanities Citation Index (AHCI®) olarak ele alınmıştır. Ayrıca incelenen ülkelerden 18'inin bilimsel yayın üretimi, Arap Baharı da dikkate alınarak ayrıntılı şekilde yorumlanmıştır. Çalışmada söz konusu indekslerde yer alan İslam ülkeleri adresli araştırmalar, nitel analiz yöntemlerinden doküman incelemesi ile değerlendirilmiştir. Buna göre, 1975-2016 yılları arasında, incelenen indeksler kapsamında, en fazla yayının ülkemize ait olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle Türkiye, İİT'ye üye ülkeler arasında bu konuda lider konumundadır. Bunun somut örneklerinden biri, 26 Temmuz 2017'de Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde yapılan "İslam Ülkeleri Rektörleri Forumu"dur. Söz konusu toplantıya otuzdan fazla İslam ülkesinin katılmış olması da, bu ülkelerin Türkiye'nin bilimsel birikiminden yararlanmak istediğini gösterir.

Anahtar Kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, İslam bilim insanları, Web of Science

CONTRIBUTIONS TO SCIENCE OF MEMBER OF ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION

ABSTRACT

In this study, contributions to science world by 57 countries scientists, member of Organization of Islamic Cooperation have been evaluated by using some index in the scope of Web of Science. These indexes have been discussed as Science Citation Index (SCI®), Science Citation Index®-expanded, Social Sciences Citation Index® (SSCI®) and Arts and Humanities Citation Index (AHCI®). Also, 18 countries of inspected countries have been commented detailed considering Arab Spring. In the research, papers with address of Islamic countries, take place in these indexes have been investigated by using document review a kind of qualitative analysis method. Consequently, the most articles in 1975-2016 period are belong to Turkey. In another saying Turkey is in the leading position among Islamic Countries. One of epitome this situation is "Forum of Islamic Countries Presidents" has confirmed coordinated in Presidential Campus on 26 July 2017. The fact that more than 30 Islamic countries attend the meeting has been shown these countries wish to benefit from Turkey's scientific accumulations.

Keywords: Organization of Islamic Cooperation, Islamic scientists, Web of Science

¹ Prof.Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, nihataycan@mu.edu.tr

² Prof.Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, suleaycan@mu.edu

GİRİŞ

26 Temmuz 2017'de Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde "İslam Ülkeleri Rektörleri Forumu" gerçekleştirildi. "İslam Dünyası Yükseköğretim Alanının Oluşturulması" temalı toplantının açılış oturumuna, ilgili ülkelerin protokol üyelerinin yanı sıra; YÖK üyeleri, İslam coğrafyasında yer alan otuzun üstünde 120 üniversite rektörü, ülkemizdeki devlet ve vakıf üniversitelerinin rektörleri katıldı (<http://www.yok.gov.tr/web/guest/islam-rektorleri-forumu-acilis-oturumu-gerceklestirildi>).

Çalışma konusuyla ilgili olarak, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) hakkında kısa bilgi verilmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. İİT, 25 Eylül 1969 tarihinde kurulmuş; merkezi, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde olan bir kuruluştur. 57 üyesi bulunan İİT'nin amacı: İslam Dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmektir. Bu ülkeler: *Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün ve Yemen*'dir. Suriye'nin üyeliği, IV. Olağanüstü İİT Zirvesi'nde askıya alınmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Orta Afrika Cumhuriyeti, Rusya ve Tayland gibi ülkeler, İİT'de gözlemci ülke statüsündedir. Türkiye, İİT'ye kuruluşundan bu yana üyedir (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>).

Bu çalışmada İslam ülkelerindeki bilim insanlarının bilime katkıları, Web of Science kapsamındaki çeşitli indeksler kullanılarak değerlendirilmiştir. Söz konusu indeksler; Science Citation Index (SCI®), Science Citation Index®-expanded, Social Sciences Citation Index® (SSCI®) ve Arts and Humanities Citation Index (AHCI®) olarak ele alınmıştır.

ISI Web of KnowledgeSM platformu üzerinden erişilen Web of Science, seçkin uluslararası araştırmaları kapsamakta olup, Science Citation Index (SCI®), Science Citation Index®-expanded, Social Sciences Citation Index® (SSCI®) ve Arts and Humanities Citation Index (AHCI®) indekslerini içerir. SCI, SCI-Expanded, SSCI ve AHCI, merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ISI tarafından kullanılan indekslerdir. Kısaca ISI, 1975 yılından itibaren düzenli olarak, binlerce bilimsel dergiyi tarayarak, içeriğini okuyucularına duyuran bir sistemdir.

SCI-Expanded, 150 bilimsel disiplinde, 5.900'den fazla dergi taramaktadır. Bu indeksin içerdiği bazı disiplinler: *Ziraat, Astronomi, Biyokimya, Biyoloji, Biyoteknoloji, Kimya, Bilgisayar, Nöroloji, Onkoloji, Pediatri, Farmakoloji, Fizik, Bitki Bilimleri, Psikiyatri, Malzeme Bilimi, Matematik, Tıp, Cerrahi, Veteriner Bilimleri ve Zooloji* şeklindedir. Ayrıca bu alanlarda, uluslararası kongre kaynaklı, yıllık 385.000 kayıt da sisteme girmektedir.

SSCI, 50 disiplinde, 1.725 dergi taramaktadır. Bu indeksin içerdiği bazı disiplinler: *Antropoloji, Tarih, Endüstriyel İlişkiler, Hukuk, Dilbilim, Felsefe, Psikoloji, Siyasal Bilimler,*

Halk Sağlığı, Sosyal yayınlar, Sosyal Yaşam, Sosyoloji, Şehir Çalışmaları, Kadınlarla İlgili Çalışmalar ve Psikiyatri şeklindedir.

AHCI, Sanat ve insan bilimleri alanlarında yayın yapan 1.144 dergi taramaktadır. Bu indeksin içerdiği bazı disiplinler: *Arkeoloji, Mimarlık, Sanat, Asya Çalışmaları, Klasikler, Dans, Folklor, Tarih, Dilbilim, Edebi Derlemeler, Edebiyat, Müzik, Felsefe, Şiir, Radyo-Televizyon-Film, Din, Dil ve Tiyatro* şeklindedir (Asan, 2004).

İslam Ülkeleri Rektörleri Forumu isimli toplantının ardından, bilim adına ve toplantı ruhuna uygun olarak yapılması gerekenin, İslam ülkelerinde sürdürülen çalışmaların akademik değerlendirilmesi olduğu düşünülmüş ve bu çerçevede araştırma, söz konusu ülkelerde yapılmıştır. Çalışma, İİT'ye üye ülke bilim insanlarının ulusal ve uluslararası bilime katkılarının incelenmesi ile Teşkilat üyelerinin ele aldıkları sorunları çözme niteliğini ortaya koyacağı gibi, ülkeler arası ilişkileri güçlendireceği için önemlidir.

Araştırma, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'na üye ülkelerle sınırlı olup, 1975-2016 yıllarını kapsamaktadır. İlgili kurumların web sayfalarından sağlanan verilerin güvenilir olduğu varsayılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'na üye ülkelerin bilime katkılarını ele alan bu araştırma, bir durum çalışmasıdır. Durum çalışmasını da içeren nitel veri toplama türleri, temel veri toplama yöntemleri ile destekleyici veri toplama yöntemleri şeklinde iki genel başlıkta incelenir. Bunlardan temel veri toplama yöntemleri, katılımcı gözlem, doğal gözlem, "belge incelemesi" ve derinlemesine görüşme gibi yöntemlerdir (Özdemir, 2010). Durum çalışmasında, bir birey, kurum, örgüt ya da sınırlandırılmış bir grup, yer ya da işlem, belirli bir zaman süresince derinlemesine incelenir ve farklı disiplinlerde farklı şeyler ifade etmek için kullanılır (Glesne, 2013). İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi, 57 ülke, çalışmanın araştırma grubunu oluşturmaktadır. Bu tür çalışmalarda, doküman toplama yoluyla elde edilen ve analizlenen verilerin derinlemesine analizi yapılır. Doküman analizinde ele alınan dokümanlar, kişilerin veya kurumların yaptıkları yazışmalar, tutulan notlar ve resmi ya da özel belgelerin tamamıdır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşkın, 2013). Başka deyişle doküman incelemesinde, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada kullanılan dokümanlar, Web of Science kapsamındaki çeşitli indekslerden elde edilen birincil el kaynaklardır. Söz konusu indekslerde yer alan, İslam ülkeleri adresli yayınların bilim dünyasına nicel katkıları ele alındığından; ülkelerin nüfusu, bilim insanı sayısı gibi parametreler dikkate alınmamıştır.

BULGULAR

Web of Science'de 1975'den günümüze kadar, uluslararası önemli makaleler yer almaktadır. Bu makalelerin incelenen ülkelere göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İslam ülkeleri bilim insanlarının 1975-2016 yıllarına ilişkin Web of Science'deki makaleleri

Ülke	1975-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2009	2010-2016	Toplam
Afganistan	-	52	15	169	530	766
Arnavutluk	-	42	387	892	2535	3856
Azerbaycan	1	2113	2639	2963	4950	12666
Bahreyn	-	346	854	1252	1945	4397
Bangladeş	2	1834	3725	8120	17417	32912
Benin	15	1292	1090	2389	3585	8722
BAE	-	125	1358	2704	2645	6832
Brunei	1	50	283	501	1370	2380
Burkino Faso	-	122	611	1694	2705	5383
Cezayir	21	1520	3239	11768	26209	45539
Cibuti	-	17	39	27	93	186
Çad	-	23	72	173	247	544
Endonezya	10	1483	3830	8984	31090	49866
Fas	16	1660	6278	13366	20629	43848
Fildişi Sahili	-	-	-	-	-	-
Filistin	-	25	70	474	454	1374
Gabon	-	285	482	857	1017	2641
Gambiya	1	101	426	961	1052	2667
Gine	33	1504	1397	1398	1939	6481
Gine Bissau	-	4	112	220	296	663
Guyana	-	108	246	512	709	1648
Irak	11	2726	1212	1695	7848	14717
İran	54	1873	6443	83409	232592	350054
Kamerun	5	540	1770	4082	6325	13388
Katar	-	307	608	1884	12484	17019
Kazakistan	-	2397	2967	2935	7859	16948
Kırgızistan	-	2	295	671	883	1964
Komorlar	-	3	20	30	49	107
Kuveyt	4	3253	4536	7198	7118	22773
Libya	4	753	583	1154	2181	4843

Lübnan	45	1730	4824	14548	21090	44360
Maldivler	-	1	16	39	97	167
Malezya	42	3151	7289	31304	118570	170189
Mali	-	190	472	1126	1551	3478
Mısır	42	15882	23319	41649	77782	167341
Moritanya	-	33	78	197	237	572
Mozambik	1	130	291	781	1764	3177
Nijer	-	190	575	755	1343	2987
Nijerya	367	13421	9909	15069	24781	66130
Özbekistan	-	2644	3502	4192	3409	14820
Pakistan	12	3055	6444	20688	61765	99725
Senegal	8	319	1296	2553	3615	8128
Sierra Leone	32	242	192	118	547	1213
Somali	-	53	57	15	38	168
Sudan	8	1524	1168	1640	3443	8155
Surinam	-	38	52	96	181	392
Suudi Arabistan	13	7657	15899	20486	84472	138960
Tacikistan	-	1	54	404	567	1077
Togo	2	157	332	513	670	1732
Tunus	6	1784	4120	17849	36802	64173
Türkiye	16	6143	35337	172311	262398	497680
Türkmenistan	-	167	244	95	158	673
Uganda	10	392	1118	3881	8051	14328
Umman	-	117	1230	3698	6225	11952
Ürdün	14	2012	4277	10813	15057	33898
Yemen	1	131	290	648	1686	2947
Suriye*	5	308	1034	1916	2661	6092
Toplam	802	86032	167609	529866	2039698	2824007

Tablo 1'de İİT'ye tam üye olmayan, üyeliği askıya alınan ülke (*) ile gösterilmiştir.

Tablo 1'den görüldüğü gibi, İİT'ye üye bazı ülkelerin 1975-1979 döneminde SCI kapsamında yayını bulunmamaktadır. Bu ülkelerin bir kısmı, söz konusu dönemde bağımsız bir ülke olmadığından verilerde yer almamıştır. Türk Cumhuriyetleri ise Sovyetler Birliğinin 1990'da dağılmasından sonra bağımsız birer ülke olduklarından, araştırmaların yıllara göre dağılımı 1990-1999 döneminden başlayarak değerlendirilmiştir. Buna göre, 1990-1999 döneminde en yüksek yayına sahip on ülke, sırasıyla; Türkiye (35337), Mısır (23319), Suudi Arabistan (15899), Nijerya (9909), Malezya (7789), Fas (6878), Pakistan (6444), İran (6443), Lübnan (4824) ve Tunus (4120) şeklindedir. 2000-2009 döneminde en yüksek yayına sahip on ülke,

sırasıyla; Türkiye (172311), İran (83409), Mısır (41649), Malezya (31304), Pakistan (20688), Suudi Arabistan (20486), Tunus (17848), Nijerya (15069), Umman (14548) ve Ürdün (10813) olarak bulunmuştur. 2010-2016 döneminde en yüksek yayına sahip on ülke ise, sırasıyla; Türkiye (262398), İran (232592), Malezya (118570), Suudi Arabistan (84472), Mısır (77782), Pakistan (61765), Tunus (36802), Endonezya (31090), Cezayir (26209) ve Nijerya (24781) şeklinde yer almışlardır.

1990-1999 dönemi ile 2000-2009 dönemleri karşılaştırıldığında, İran % 1196.6'lık sıçrayışla ilk sırayı alırken, onu; Türkiye (% 387.6), Tunus (% 333.2), Malezya (% 301.9) ve Pakistan (%221.0) izlemektedir. Diğer dönemler kadar uzun süreli olmayan 2010-2016 döneminin sonuçları fazla gerçekçi olmasa da, bu dönem; Malezya için (% 278.8), İran (% 178.9) ve Türkiye için % 52.3 oranında gerçekleşmiştir. Büyük sıçramalar her zaman gerçeği yansıtmayabilir. Örneğin, Tahran Sharif Teknoloji Üniversitesi'nden Dr. Behzad Ataie-Ashtiani'ye göre (2017), Çin ve İran'ın bilimsel yayınlarda hızla büyüyen ülkeler listesinin başında olmalarına karşın; bunların yayınları, diğer ülkelere göre kalitesizdir. Çünkü bu ülkelerin yayınlarının aldığı atf, yayın başına 10'un altındadır. Diğer yandan 2017 yılı ile ilgili yayınlar henüz netleşmediğinden, tabloda 2017 verilerine yer verilmemiştir.

Tablo 1.den görüldüğü gibi, 2010 yılından günümüze dek incelenen ülkelerin bilimsel yayınlarında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu durum, Tablo 3'de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

İncelenen 57 ülke arasında bilim dünyasına en fazla katkı yapan İslam ülkelerini göstermek amacıyla, yayın sayısı sıralamasında öne çıkan ilk on ülkenin dağılımı, Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 1975-2016 yıllarına ilişkin Web of Science'de ilk on sırayı alan İslam ülkeleri makaleleri

Ülke	Toplam Yayın	Toplam Yayın İçerisindeki Yüzde (%)
Türkiye	497680	17.6
İran	350054	12.4
Malezya	170189	6.0
Mısır	167341	5.9
Suudi Arabistan	138960	4.9
Pakistan	99725	3.5
Nijerya	66130	2.3
Tunus	64173	2.3
Endonezya	49866	1.8
Cezayir	45539	1.6
Toplam	1649657	58.3

Tablo 2.den görüldüğü gibi, İİT'ye üye ülkelerden, SCI kapsamındaki yayınlara katkıları bakımından ilk on sırayı alan ülkelerin en başında yer alan Türkiye'nin bilimsel yayınlara katkısı % 17.6 olup, bunu % 12.4'lük pay ile İran izlemektedir. Söz konusu İİT'ye üye

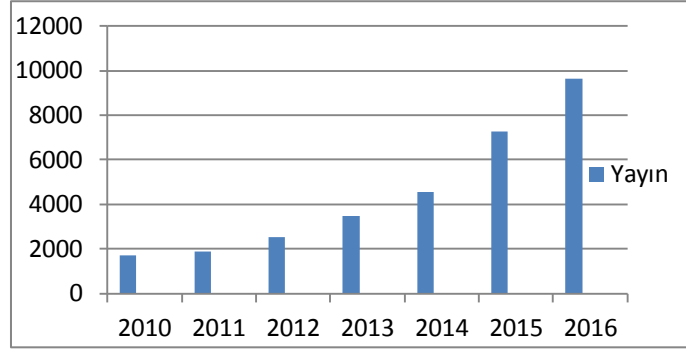
ilk on sıradaki ülkelerin toplam yayımlar içerisindeki payı %58.3 olup, bunun da üçte birlik kısmını, ilk iki ülke sağlamaktadır. Bu sonuç, Türkiye'de bilimsel yayınların çeşitli kurumlarca desteklendiğinin göstergesidir..

Tablo 3. İslam ülkeleri bilim insanlarının 2010-2016 yıllarına ilişkin Web of Science' de yayımlanan makaleleri ile birincil çalışma alanları

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Alan
Afganistan	64	52	73	64	88	84	105	Tıp
Arnavutluk	264	281	292	325	386	517	470	Çevre
Azerbaycan	597	671	789	566	595	781	951	Fizik
Bahreyn	200	198	207	280	269	346	445	Tıp
Bangladeş	1432	1574	2161	2313	2827	3442	3668	Tıp, Elk Mh
Benin	440	460	464	531	486	632	572	Tıp
BAE	329	325	321	379	391	453	447	Elek Müh
Brunei	95	88	119	149	204	322	393	Elek Müh
Burkina Faso	286	343	356	365	361	525	469	Tıp
Cezayir	2220	2506	3135	3645	4082	5040	5581	Elek Müh
Cibuti	8	11	10	15	19	13	17	Tıp
Çad	15	23	24	23	40	58	64	Tıp
Endonezya	1725	1894	2542	3467	4561	7278	9623	Elek Müh
Fas	1833	2021	2517	2596	3056	3988	4618	Elek Müh
Filistin	29	28	44	57	62	77	157	Tıp
Gabon	107	138	125	141	170	179	162	Tıp
Gambiya	136	94	128	152	182	179	181	Tıp
Gine	199	217	234	235	298	387	369	Tıp
Gine Bissau	26	29	35	44	50	48	64	Tıp
Guyana	76	69	101	98	108	113	144	Tıp
Irak	432	534	781	1083	1265	1653	2100	Elek Müh
İran	22898	29441	30765	31198	33477	38530	46283	Elek Müh
Kamerun	712	688	740	825	990	1134	1236	Tıp
Katar	542	677	1003	1564	2231	2940	3527	Elek Müh
Kazakistan	357	421	754	987	1433	1822	2085	Fizik
Kırgızistan	79	90	111	151	119	148	185	Jeol, Tıp
Komorlar	4	12	4	3	3	8	15	Tıp
Kuveyt	858	864	858	990	1006	1194	1348	Elek Müh
Libya	273	176	246	341	381	385	379	Elek Müh
Lübnan	2203	2324	2645	2937	3244	3691	4046	Elek Müh
Maldivler	7	7	13	9	20	22	19	Tıp

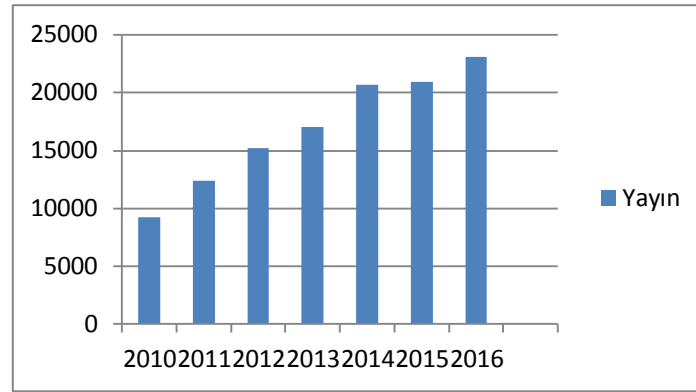
Malezya	9250	12403	15197	17046	20662	20964	23048	Elek Müh
Mali	209	214	230	213	191	255	239	Tıp
Mısır	7174	8244	9351	10455	11840	14089	16629	Elek Müh
Moritanya	23	29	32	33	32	39	49	Tıp
Mozambik	142	236	188	194	242	346	416	Tıp
Nijer	146	166	159	163	209	261	239	Tıp
Nijerya	3013	2910	2811	2983	3460	4366	5238	Tıp
Özbekistan	470	503	430	449	457	487	613	Kim, Mat
Pakistan	5565	6803	7397	8438	9264	10709	13589	Elek Müh
Senegal	369	444	461	505	516	661	659	Tıp
Sierra Leone	33	36	41	51	73	135	178	Tıp
Somali	5	2	2	7	4	8	10	Tıp
Sudan	365	383	386	520	472	644	673	Tıp
Surinam	11	8	24	32	19	30	57	Tıp
Suudi Arabistan	4529	7145	9378	11810	14555	17607	19448	Elek Müh
Tacikistan	70	75	82	83	63	99	95	Matematik
Togo	67	83	63	82	92	150	133	Tıp
Tunus	3709	3904	4220	5080	5620	6781	7488	Elek Müh
Türkiye	30264	31026	33742	36782	37962	44353	48269	Elek Müh
Türkmenistan	12	21	37	18	30	24	16	Matematik
Uganda	921	906	998	1101	1198	1368	1559	Tıp
Umman	537	635	728	824	942	1212	1347	Elek Müh
Ürdün	1781	1664	1848	2026	2106	2513	3119	Elek Müh
Yemen	141	193	232	232	285	281	322	Tıp
Suriye*	386	429	412	376	311	371	355	Tarım

Tablo 3'den görüldüğü gibi İslam ülkeleri bilim insanlarının Web of Science'de 2010-2016 yıllarında yayımlanan makaleleri, bazı yıllarda artış gösterirken bazı yıllarda da durağan konumdadır. Örneğin; Endonezya ve Malezya'nın yayınları yıllara göre düzenli artış göstermektedir (Şekil 1, Şekil 2).

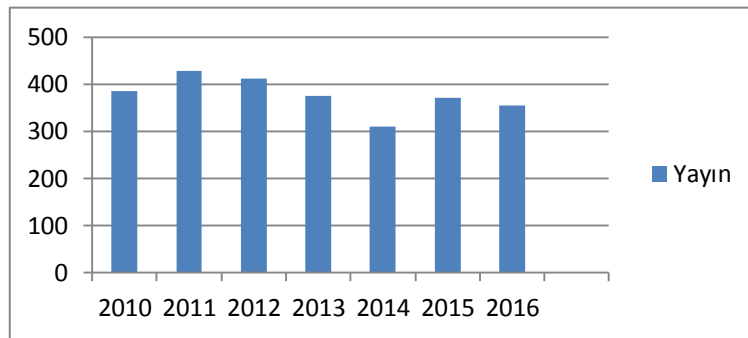
Şekil 1. Endonezya'nın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Endonezya'nın bilimsel çalışmalarında ilk sırayı elektrik-elektronik mühendisliği almakta, bunu fizik araştırmaları izlemektedir. Malezya'da da ilk sırayı elektrik-elektronik mühendisliği alırken, bunu malzeme konusundaki araştırmalar takip etmektedir.

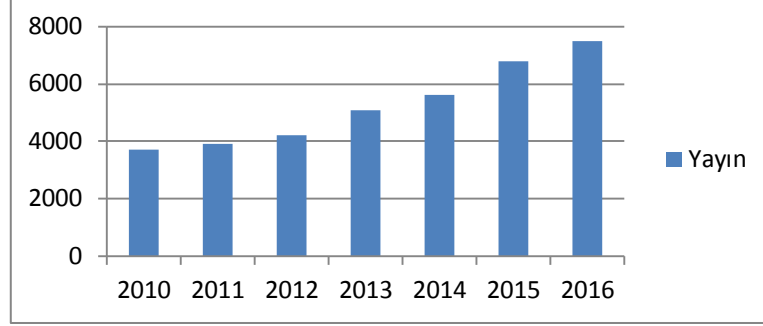
Şekil 2. Malezya'nın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

İT'deki üyeliği askıya alınan Suriye'nin, Web of Science'de 2010-2016 yıllarında yayımlanan makaleleri, yıllara göre düzensiz bir şekilde dağılmaktadır (Şekil 3). Suriye'nin birincil bilimsel yayınları, 2010-2013 döneminde tarım iken, 2014-2015 yıllarında çevre, 2016'da nükleer bilimler şeklindedir.

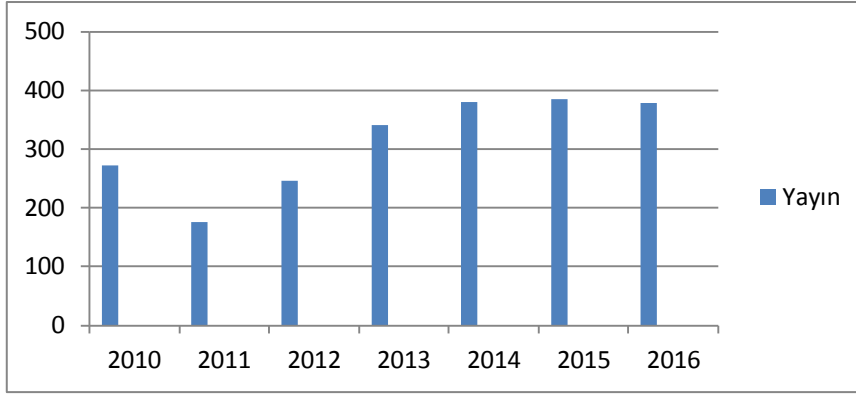
Şekil 3. Suriye'nin 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

17 Aralık 2010'da Arap Baharının başladığı ilk ülke olan Tunus akademisyenlerinin bilimsel yayınlarının 2011'den sonra artış hızında azalma gözlenmiştir (Şekil 4). Tunuslu bilim insanlarının 2010-2016 dönemine ilişkin birincil yayınları, elektrik-elektronik mühendisliği ile ilgilidir.

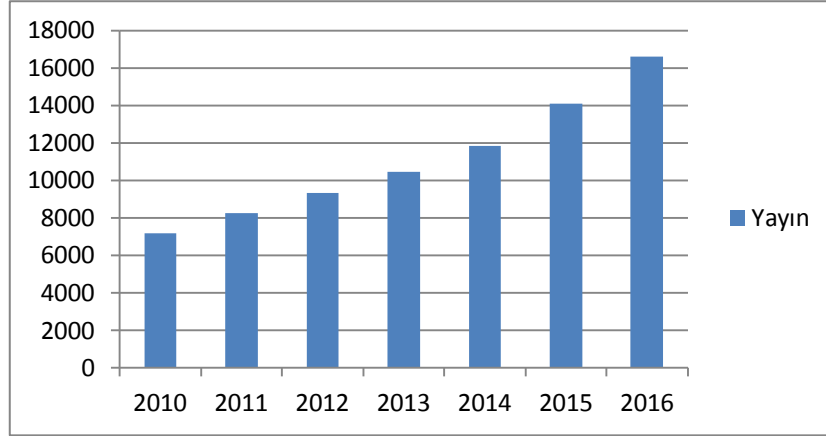
Şekil 4. Tunus'un 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Arap Baharını en yoğun şekilde yaşayan üç ülkeden Libya ve Yemen'in bilimsel yayın üretimi, toplumsal olaylardan etkilenirken, Mısır için bu durum söz konusu olmamıştır (Şekil 5, 6 ve 7).

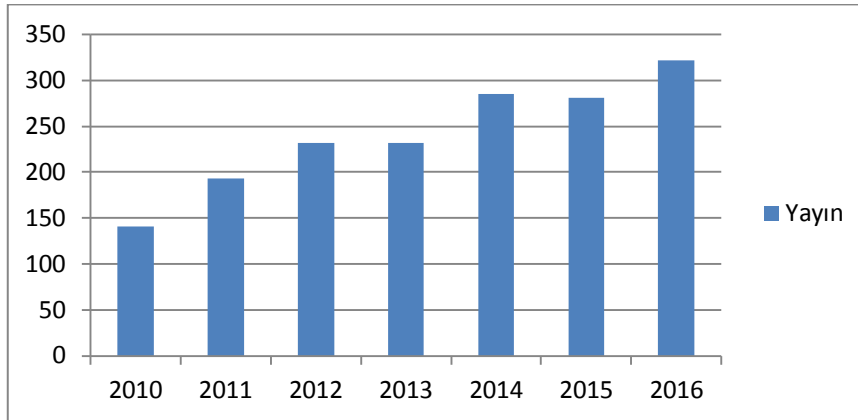
Şekil 5. Libya'nın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

İncelenen dönem için Libya'nın birincil bilimsel yayınları, elektrik-elektronik mühendisliği hakkında olup, 2011 yayınları kimya bilimi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Şekil 6. Mısır'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

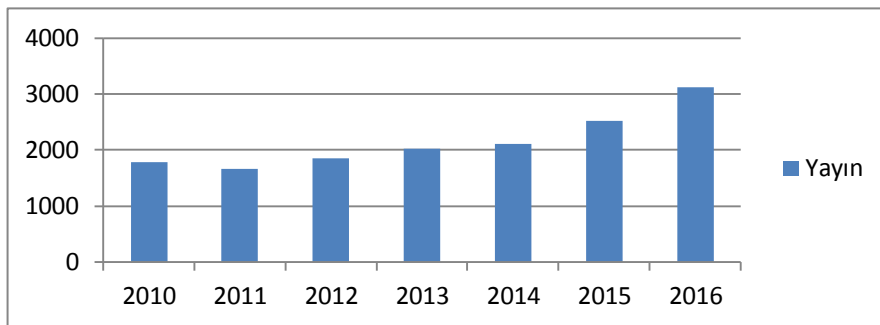
2010-2016 dönemi için Mısır'ın birincil bilimsel yayınları, elektrik-elektronik mühendisliği hakkında iken, 2011 yılı yayınları genellikle eczacılıkla ilgilidir.

Şekil 7. Yemen'in 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

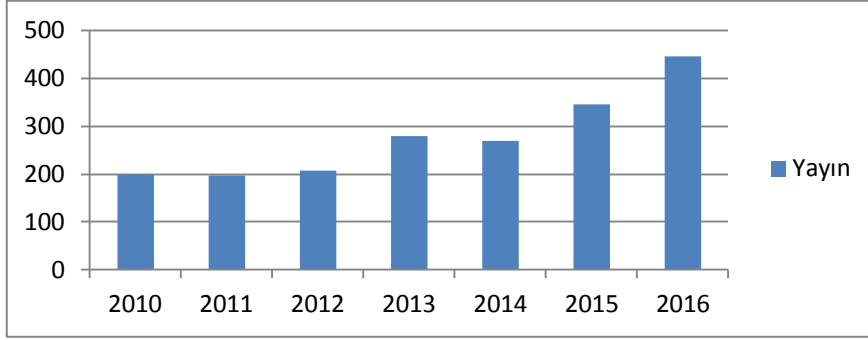
Yemen'in birincil bilimsel yayınları, 2010-2016 dönemi başlangıcında tıp alanında iken, 2014-2015 yıllarında jeoloji, 2016'da da diş hekimliği olmuştur.

Ürdün, Arap Baharından sınırlı şekilde etkilense de, bu ülke bilim insanlarının yayın üretiminde yıllara göre düzenli bir artış gözlenmemektedir (Şekil 8). İncelenen dönemdeki birincil bilimsel yayınlar, elektrik-elektronik mühendisliği hakkındadır.

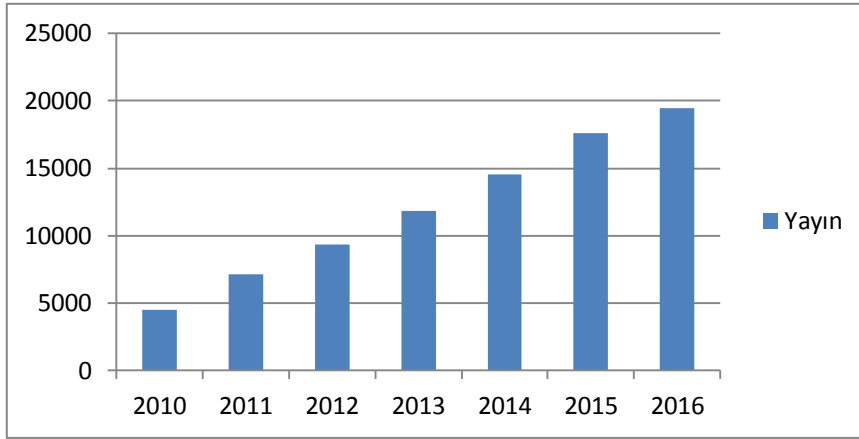
Şekil 8. Ürdün'ün 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Bahreyn bilim insanlarının yayın üretimlerinde, özellikle 2010-2012 yıllarındaki düzensizlik dikkat çekicidir (Şekil 9). İncelenen dönem için Bahreyn'in birincil bilimsel yayınları, tıp alanında olup, 2013'de bilgisayar bilimleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

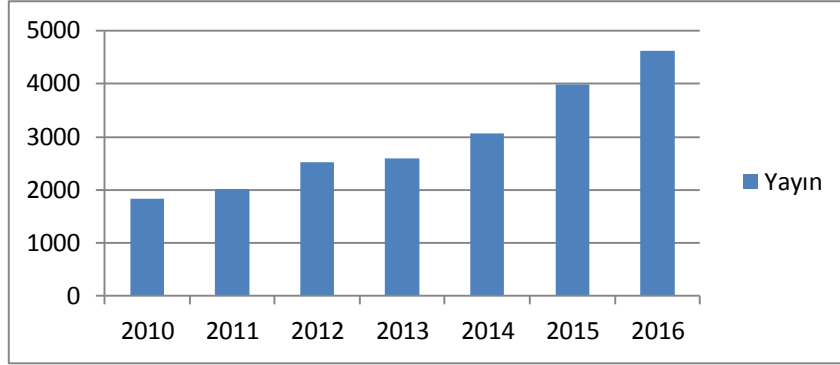
Şekil 9. Bahreyn'in 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Arap Baharı ile ilgisi olmayan ya da gerekli önlemleri alarak olumsuz etkilerinden korunan Suudi Arabistan, Fas, İran, Umman, Sudan, Moritanya ve Cezayir'in verileri Şekil 10-16'da gösterilmiştir.

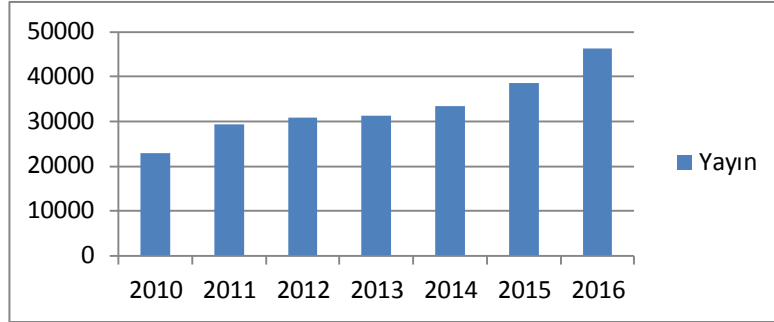
Şekil 10. Suudi Arabistan'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

İncelenen dönemde Suudi Arabistan'ın birincil bilimsel yayınları elektrik-elektronik mühendisliği alanında olup, 2014'de malzeme dalında yoğunlaşmıştır.

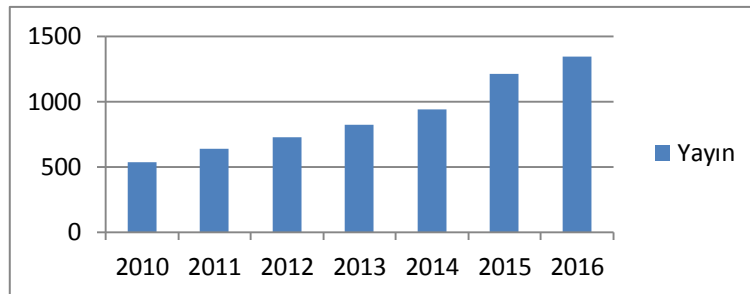
Şekil 11. Fas'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Şekil 11'den görüldüğü gibi, Fas Arap Baharını çeşitli önlemler olarak atlatsa da, özellikle 2011 ve 2013 yıllarında, yayın üretiminde beklenen artış sağlanmamıştır. Fas'ın birincil bilimsel yayınları, 2010'da matematik, 2011'de kristalografi iken, 2012-2016 yıllarında elektrik-elektronik mühendisliği alanındadır.

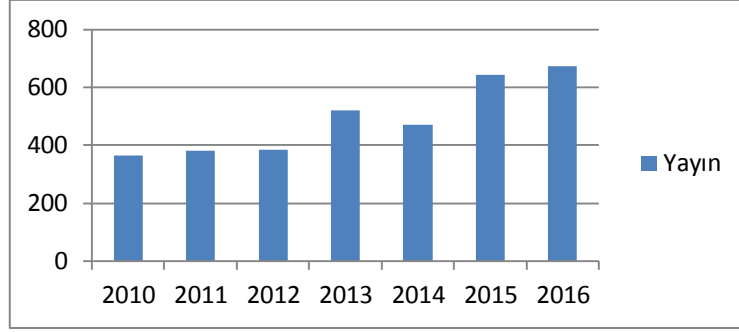
Şekil 12. İran'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

İran, Arap Baharından etkilenmese ve yayın sıralamasında Türkiye'nin ardından ikinci sırayı alsada, yayın üretiminde son yıllarda hızlı artış gösterememiştir (Şekil 12). İran'ın incelenen dönemdeki birincil bilimsel yayınları, elektrik-elektronik mühendisliği hakkındadır.

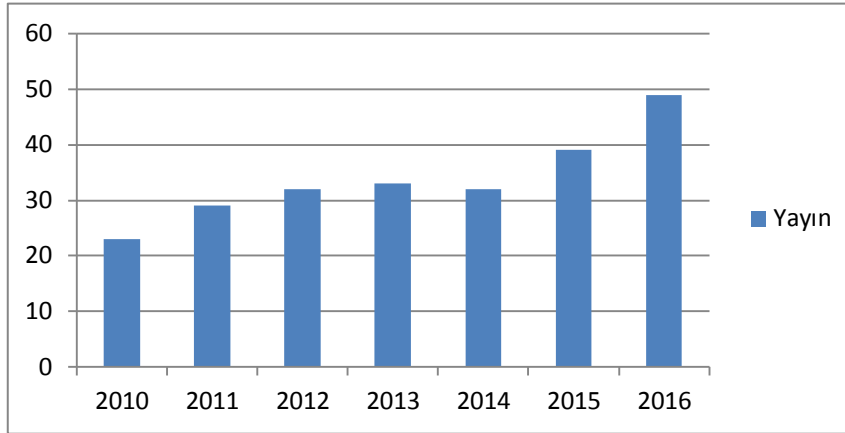
Şekil 13. Umman'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Şekil 13'den görüldüğü gibi, Arap Baharından etkilenmeyen Umman'ın yayın üretimindeki artış düzenlidir. Bu ülkenin birincil bilimsel yayınları, 2010 yılında tıp iken, 2011'den itibaren elektrik-elektronik mühendisliği alanında olmuştur.

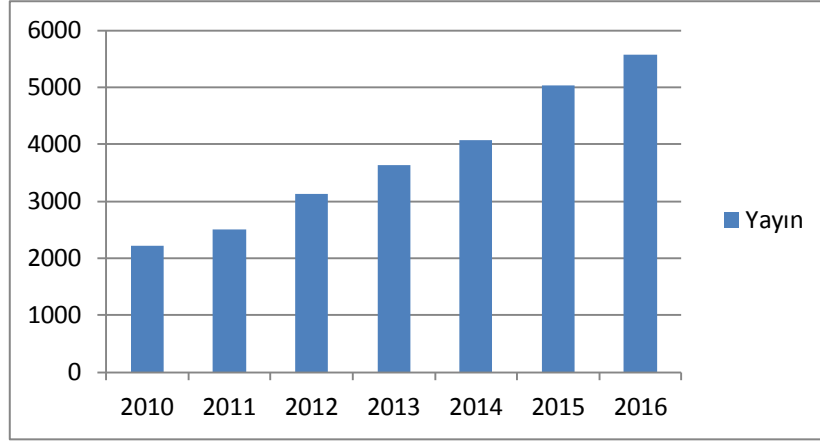
Şekil 14. Sudan'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları

Sudan ve Moritanya, Arap Baharından etkilenmeseler de kendi iç sorunları nedeniyle yayın üretiminde yıllara göre düzensizlik göstermişlerdir. Sudan'ın birincil bilimsel yayınları, 2010-2014 döneminde tıp iken, 2015-2016'da elektrik-elektronik mühendisliği alanında olmuştur.

Şekil 15. Moritanya'nın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları

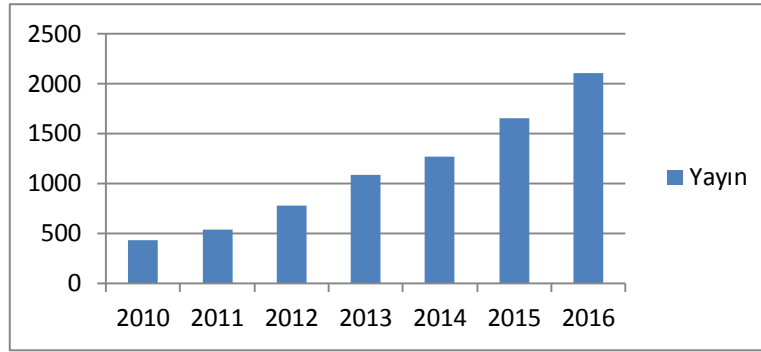
Moritanya'nın birincil bilimsel yayınları, 2010 yılı için biyoloji, 2013 yılı için zooloji, diğer yıllar için tıp alanındadır. Bu ülkenin bilimsel araştırmaları, tropikal hastalıklar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Şekil 16. Cezayir'in 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları

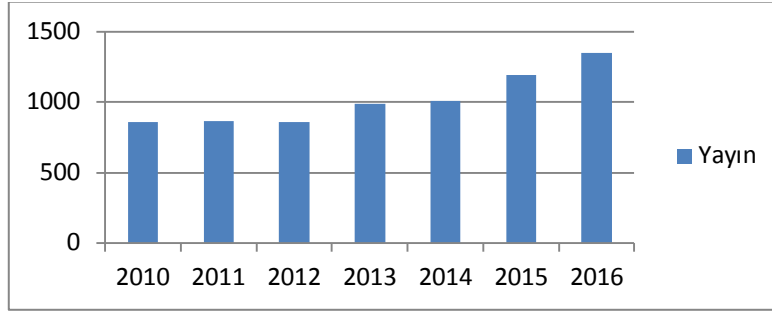
Şekil 16'dan görüldüğü gibi, Cezayir'in yayın üretimi, incelenen yıllar bazında, düzenli bir artış sergilemektedir. Cezayir'in birincil bilimsel yayın üretimi, 2011 yılında malzeme alanında, diğer yıllarda elektrik-elektronik mühendisliği alanında olmuştur.

Irak, Arap Baharından etkilenen ülkelerden biri olmasına karşın, bilimsel yayın üretiminde düzenli bir artış söz konusudur (Şekil 17). Irak'ın birincil bilimsel yayınları, 2010-2011'de tıp iken, 2012-2016'da elektrik-elektronik mühendisliği alanındadır.

Şekil 17. Irak'ın 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Arap Baharından olumsuz etkilenen Kuveyt'in yayın üretimi de yıllara göre düzensizlik göstermektedir (Şekil 18).

Şekil 18. Kuveyt'in 2010-2016 yıllarına ilişkin bilimsel yayınları.

Kuveyt'in birincil bilimsel yayınları, 2010-2011 ve 2013'de tıp, 2012'de çevre, 2014-2016'da elektrik-elektronik mühendisliği alanında.

TARİŞMA VE SONUÇ

Tunus'ta Muhammet Buazizi adlı bir seyyar satıcının intiharıyla başlayan Arap Baharı, çok kısa bir sürede Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki diğer ülkelere de yayılmış; Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de, iktidardaki rejimlerin devrilmesiyle sonuçlanmıştır (Gün, 2013). Bu durum söz konusu ülkelerin yayın üretimlerine farklı şekilde yansımıştır.

Bahreyn, Suudi Arabistan, Fas, Irak, İran, Kuveyt, Umman, Sudan, Moritanya, Cezayir ve Lübnan'da da genel Arap Baharı hareketinin bir parçası olarak yönetim karşıtı protesto ve gösteriler düzenlenmiş ancak yönetim değişikliklerine yol açacak boyuta ulaşmamıştır (Orhan, 2013). Örneğin, Arap Baharı ile ilgisi olmayan **Suudi Arabistan**'ın bilimsel yayınları düzenli artış gösterirken; **Bahreyn** Arap Baharı'ndan en az etkilenen ülkelerden birisi olsa da, bu durum bilimsel yayınlarına olumsuz yansımıştır. Söz konusu yıllarda Bahreyn'in bilimsel yayınlarında bir durağanlık, ilerleyen yıllarda da düzensizlik görülmektedir. Yine Mısır gibi, hatta ondan çok daha sorunlu şekilde Arap Baharı yaşayan **Yemen**'in durumu akademik çalışmalara da yansımış; bilimsel yayınlarında düzenli bir artış görülmemiştir. Mısır ile hemen hemen aynı dönemde, ancak ondan daha sorunlu şekilde Arap Baharı yaşayan **Libya**'daki durum akademik çalışmalara da yansımış; bu ülkenin makalelerinde düzenli bir artış görülmemiştir (Bağlama ve ark., 2015). Arap Baharı'ndan etkilenmese de kaynakları ve iş gücü yönünden fakir olan **Sudan** ve **Moritanya**; Arap Baharı öncesi, Arap Baharı ve sonrasında da siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklar yaşamış (Öztürkler, 2014), bu durum onların bilimsel çalışmalarına, düzensiz yayın üretme şeklinde yansımıştır.

Arap dünyasının çoğunu kasıp kavuran Arap Baharı, **Ürdün**'de kapsam olarak ve sonuçları açısından sınırlı şekilde etkili olmuştur (Barari ve Satkowski, 2012). Ancak toplumsal sorunları, bilimsel yayın sayılarının düzensiz olmasına yol açmıştır.

Kuveyt de Arap Baharı'ndan olumsuz etkilendi. Dünya kamuoyu Kuveyt'teki ilk hareketten, 11 Mart 2011 Cuma günü haberdar olurken; hükümet üç bakanını görevden almış, Mart 2011 sonlarında da istifa etmiştir. İstikrarsızlığa çözüm için, Kuveyt'e özgü sorunlar olan imtiyazları kaldırma, yolsuzlukla mücadele reformlarını gerçekleştirecek bir hükümet

kurulmuştur (Izzularab, 2012). Söz konusu siyasal ve sosyal düzensizliğin 2014'e kadar devam etmesi, Kuveyt bilimsel yayınlarına da olumsuz yansımış, makale sayısında azalma görülmüştür.

Suriye'deki bilimsel yayın, makale çıkarmada görülen düzensizlik, Arap Baharı ile açıklanabilir. Arap Baharı olarak tanımlanan Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerindeki devrim serisinin Suriye bölümü, en uzun ve kanlı sahnesini sergilemektedir. Arap Baharı yaşayan diğer ülkelere nazaran Suriye'deki çatışma sürecinin uzaması (Şen, 2013), bilimsel çalışmalarını da derinden etkilemiş, makale sayısında düzensizliğe yol açmıştır.

Arap Baharının **İran** açısından ortaya çıkardığı bir sonuç, bu ülkenin nükleer silah edinme yönündeki arzularını körüklemesidir (Oğuzlu, 2011). Bu bulgu, İran'ın bilimsel yayınlarında nükleer araştırmalara önem vermesiyle örtüşmektedir.

Arap Baharı'nın **Irak**'ta da taban bulduğu, zaten sorunlu olan Irak siyasetini daha da karmaşık bir hale getirdiği belirtilmişse de (Duman, 2011), bu durum bilimsel yayınlara yansımamış; söz konusu yayınlar, düzenli artış göstermiştir.

Komşu ve süper güçlerle sürekli iyi ilişkiler içerisinde olan, iç sosyal ve siyasal dinamiklerini iyi kuran **Umman** (Rad, 2011), Arap Baharından etkilenmemiş, bilimsel çalışmalarında da sürekli, düzenli artış gözlenmiştir. Aynı şekilde Arap Baharı'nın toplumun farklı kesimlerini bir araya getirememesi nedeniyle, bunun devrimsel etkisi **Cezayir** açısından yüzeysel kalmıştır (Acar ve Aydın, 2017). Bu durum, Cezayir bilimsel çalışmalarına da yansımış, yayınlar düzenli artış göstermiştir.

Tunus'un Arap Baharını barışçıl ve çatışmasız bir şekilde atlatan "**tek ülke**" olmasının bir sonucu da, ülkenin bilimsel yayınların düzenli şekilde artmasıdır. Yayın artışının arka planında ise, Tunus'taki Nahda Hareketi'nin hoşgörü ve demokratik çerçevede mücadele etmesi, bu atmosferin de bilimsel çalışmaya yansması yatar (Bağlama ve ark., 2015). Arap Baharı, Tunus sonrası **Mısır**'a sıçramış; Mısır söz konusu süreci sancılı yaşamışsa da, bu olumsuzluk durumu bilimsel yayın artışını etkilememiştir.

Malezya, 1973 yılından bu yana Ulusal Cephe (Barisan Nasional, BN) koalisyon hükümeti tarafından, federal anayasal monarşiye demokrasi sistemiyle dayalı, parlamenter bir sistemle yönetilmektedir. Bu durumu; Malezya'nın bilimsel çalışmalarına, düzenli artış şeklinde yansımıştır (<http://www.mfa.gov.tr/malezya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>).

Fas, Tunus'tan gelen toplumsal huzursuzluk dalgasına karşı koyarak, Arap Baharı testini geçmiştir. Fas'ta çoğunlukla öğrencilerden oluşan 20 Şubat adlı protesto hareketi parlamenter monarşi çağrısında bulunarak yeni bir anayasa, demokrasi ve sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesini talep etmiştir. Protesto gösterilerine hızla yanıt veren Kral Muhammed'in açıkladığı Anayasa hazırlıkları, hızla tamamlanıp Temmuz 2011'de referanduma sunulmuş ve yüzde 99 evet oyu ile kabul edilmiştir (Temelat, 2013). Tüm bu olumlu gelişme ve önlemlere karşın, Fas'ın bilimsel yayınında düzenli artış görülmemiştir.

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) kurucu üyelerinden olan **Endonezya**, dünyada ABD ve Hindistan'dan sonra üçüncü büyük demokrasidir. Dünyanın 16. büyük ekonomisine ve en geniş Müslüman nüfusuna sahip bu ülkenin söz konusu niteliklerinin

bilimsel yayınlarına da yansıdığı görülür (http://www.mfa.gov.tr/endonezya-siyasi-gorunumu.tr.mfa).

Türkiye, Arap Baharından doğrudan etkilenmese de sonuçları itibariyle etkilenmiş, sığınmacılar nedeniyle ekonomik bakımdan zorlanmıştır (Deniz, 2013). Bu ekonomik durum, bilimsel araştırmalara yansıtılmadığından, Türkiye'deki bilimsel yayın üretimini etkilememiş, makale sayısında İİT'ye üye ülkelerin başında, birinci sırada yer almıştır.

Arap Baharı, İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinden bir kısmını siyasal ve sosyal bakımdan zor duruma sokarken; bu durum, söz konusu ülkelerin düzenli bilimsel yayın yapmasını da etkilemiştir. İİT'ye üye bazı ülkelerin bilimsel yayınları artarken, bazılarının bilimsel yayınları ise durağan kalmış, düzensiz bir seyir izlemiştir.

Bulgularda belirtildiği gibi, İİT'ye üye 57 ülkenin, 1975-2016 yılları arasında SCI kapsamında yayınlanan yayınlarının toplam sayısı 2824007'dir. Oysa aynı dönem için yayın sayıları, sadece ABD için 14098862 iken, İngiltere için 3611797, Almanya için 2859638, Fransa için ise 2342034'dür. Bu sayısal verilere göre, İİT'ye üye ülkelerinin bilimsel yayınlarını arttırmaları için, büyük çaba ve destek gerekmektedir.

Bu değerlendirmelere göre; “İslam Ülkeleri Rektörleri Forumu” isimli toplantıya ülkemizin ev sahipliği yapması olumlu bir tutum olup, bu toplantıların sıklık ve kapsam açısından geliştirilmesi, İslam ülkelerinin bilim dünyasına katkıları bakımından önemli yararlar sağlayacaktır. Ayrıca İslam ülkeleri bilim insanlarının bilimsel yayınlarının son yıllarda artması, ümit vaat etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. ve Aydın, H. (2017). Arap Baharı üzerine oryantalist ve Marksist değerlendirmeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 511-524.
- Asan, A. (2004). ISI 'nin kullandığı indeksler: SCI-Expanded, SSCI ve AHCI: tarihsel gelişim, bugünkü durum ve etki faktörü (IF). *Orlab On-Line Mikrobiyoloji Dergisi*, 2 (5), 1-21.
- Ashtiani, B. E. (2017). Chinese and Iranian scientific publications: fast growth and poor ethics. *Science and Engineering Ethics*, 23, 317-319.
- Bağlama, E. M. ve ark, (2015). Arap Baharı sonrası Arap ülkelerinin bugünkü durumu, stratejik ortak, gündem dışı, gözden kaçanlar, 19 Aralık 2015, (https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html Ulaşım Tarihi: 10/10/2017).
- Barari, H. A. ve Satkowski, C. A. (2012). The Arab Spring: the case of Jordan, *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 41-57.
- Deniz, T. (2013). Arap Baharı ve Türkiye: siyasi coğrafya açısından bir değerlendirme. *Coğrafya Doğu Dergisi*, 18(29), 65-78.

- Duman, B. (2011). Arap Baharı'nın Irak'a yansması ve Irak'ın olaylara yaklaşımı. *Ortadoğu Analiz*, 3(36), 23–33.
- Glesne, C., (2013), *Nitel araştırmaya giriş*, (Çeviri Edit.:Ali Ersoy, Pelin Yalçınoglu), Anı yayıncılık: Ankara.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. ve Taşkın, S.(2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Gün, M. S. (2013). Yemen'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, 22, 119-140.
- Izzularab, M. (2012). Kuveyt'teki kriz nereye kadar? (Çev.:Habib Hürmüzlü), *Ortadoğu Analiz*, 4(39), 89–93.
- Özdemir, M. (2010) Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Öztürkler, H. (2014). Arap Baharının ekonomik analizi. *Akademik Orta Doğu*, 8(2), 1-16.
- Rad, E. S. A. (2011). Basra Körfezi'ndeki Arap Baharı. *21. Yüzyıl*, 36, 26-34.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, 23, 55-79.
- Temelat, N. (2013). Fas: Arap Baharının istisnası mı? *Yasama Dergisi*, 23, 80 – 100.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

İnternet alıntıları

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Ulaşım Tarihi: 28/07/2017).

<http://www.yok.gov.tr/web/guest/islam-rektorleri-forumu-acilis-oturumu-gerceklestirildi> (Ulaşım Tarihi: 09/10/2017).